

СОЊА РОЗЕНТАЛ

ЕУФОНИЈА ВЕКОВА – ПОЕЗИЈА СРПСКОГ СОКРАТА И АНТИЧКА ТРАДИЦИЈА

САЖЕТАК: Циљ овог текста јесте размишљање о повезаности античке и просветитељске традиције, препознате у раду Доситеја Обрадовића. Поезија српског просветитеља тумачи се у контексту античке лирике, истичући заједничке идеје васпитања, отаџбине, златног века, осећајности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: античка традиција, хеленство, просветитељство, Доситеј Обрадовић, поезија, васпитање, рационалност, осећајност

Мисао о човеку као о разумном, те као о (само)стваралачком бићу, идеја је инхерентна сваком разговору о његовој како индивидуалној, тако и колективној делатности. Дијалози о васпитању појединца и заједнице нису пропустили да обележе ниједан степен развоја човечанства, но неопходно је истаћи доминантност и револуционарност закључака на ову тему, које нам поједине епохе нуде.

Феномен васпитања друштва на својој нужности добија тумачењем овог појма као нечег иманентног самом људском духу, те као носиоца покретачке силе сазревања човека. „Сви народи који достигну изванредан ступањ развоја природно имају нагон за васпитање”.¹ Овом констатацијом служи се Вернер Јегер да отвори своју студију о образовању грчког човека, препознајући хеленску традицију као ону где „повест онога што можемо назвати културом у нашем свесном смислу започиње”.² Ипак, са мисли о васпитању као својеврсном инстинкту сусрећемо се и у Кантовом *Огјовору*

¹ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчког човека)*, Нови Сад, 1991, 7.

² Исто, 8.

на *ψηλάνε*: *Ψηλά* је *ψρσвећеносίη*? О ограничавању сазнања човека, те о саплитању његових корака ка просвећивању, говори као о „злочину против људске природе, чије је изворно одређење у том напредовању”.³ Дакле, сведочимо готово идентичном поимању образовања, изведеног на основу посматрања античког, те просветитељског духа мелодији која опстаје кроз више од двадесет векова, али која своју потпуну еуфоничност доживљава стављањем ова два периода непоновљивог остварења човечанства једног поред другог. Сродност мисли ових епоха препознајемо и у разумевању образовања као колективног подухвата. „Васпитање није индивидуална ствар него је, по својој бити, ствар заједнице”⁴, наводи Јегер. Исто тако, као први захтев просвећености Кант износи слободу, и то, пре свега, слободу јавне употребе ума, под којом подразумева ону употребу ума коју научник врши пред целокупном читалачком публиком.

Поимање васпитања као личног, али и неодвојивог од норме колектива, јесте оно које обележава схватања грчког човека, почевши од седмог века пре нове ере. И управо овај период хеленске историје јесте онај са којим ће се просветитељске идеје највише поравнавати, те на чијим основама ћемо даље потврдити додире духа ових епоха. Дато време разумева се у својој нераздуживости од јонске културе, узимајући у обзир да се „улога Јонаца у повести грчког духа састоји у ослобађању индивидуалних снага”. Промене у политичкој организацији, те привредној усмерености, рађају нови тип човека – јонског морепловца. Он постаје „оваплоћење пустиловне жеље за лутањем по свету [...], он је навикао да се креће по свим земљама и да се снађе у свакој земљи”. Дати исказ, поред тога што сведочи „јонској експанзивности и предузетничком духу”⁵, те служи као оправдање новог сентимента који се рађа у малоазијским грчким градовима тог доба, могао би се, без потешкоћа, придружити следећим реченицама:

По том обележју он иде у ред оних људи који, гоњени немирним духом и жеђу за спознавањем и доживљавањем, а мучени пуноћом неке неодређене, латентне енергије, развијају једну фебрилну, али несистематску активност и проведу један занимљив и шаролик век пун перипетија и промена, у бесконачним „странствовањима” и у подсвесном, бесциљном трагању за нечим непознатим.⁶

³ Друштво за проучавање 18. века, *И. Кант, М. Фуко, Ј. Хабермас, О ψρσвећеносίη*, Нови Сад, 2002, 9.

⁴ Исто, 7.

⁵ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчког човека)*, Нови Сад, 1991, 63–64.

⁶ В. Десница, *Један ψοίлед на личносίη Досίηјејеву*, Сплит, 1934, 9.

У овом изводу, реч је о Доситеју Обрадовићу – светлом лицу српске учености, који после три века болне утрнулости буди наш духовни живот. Његове идеје разумевамо као манифест српског, али и европског просветитељства, те ће у даљем раду, као што је започето, бити указивано на повезаност просветитељских тежњи и античке традиције, афирмишући тако и присутност античког духа у Доситејевом раду и просветитељским идеалима. Као што смо већ истакли, већ у Доситејевој „силној чежњи за неизвесним”⁷ осећамо врење ових двеју епоха, које својим пламеновима загревају и шире његов дух. Ако бисмо овој ватри дозволили да својим сенкама заигра на зиду повести, схватили бисмо да је личност овог, заувек скромног дечака из Тамишког Баната, својеврсни микрокосмос, који нам нуди сазнање о нераздвојивој преплетености ова два времена.

„С промењеним облицима бивствовања морао се појавити нов дух, проширивања хоризонта и осећање властите делотворне снаге створило је могућност за смелији лет мисли”, истиче Јегер.⁸ Овај, наглашено индивидуални сензибилитет рађа високо вредновање права појединца, из којег се излеже захтев за једнакошћу, а за њим и појам народног образовања, о ком, свакако, можемо говорити, као и о водећим тежњама српског Сократа, израженим у следећим реченицама *Писма Хараламџију*:

[...] у садашњем веку сви се народи силе свој дијалект у совршенство довести; дело весма полезно, будући, да кад учени људи мисли своје на општем целог народа језику пишу, онда просветителске разума и свет ученија не остаје само при онима који разумевају стари књижевни језик, но простире се и достиже и до сељана, преподавајући се најпростијему народу и чобаном, само ако знаду читати.⁹

Дакле, увиђамо да се у Доситејевом духу поново распламсава пламен упаљен још у хеленској традицији – разгорела решеност да васпитање приближи народу, која у његовом раду најистакнутији израз проналази у борби за стварање на народном језику. Са овим циљем на уму, српски просветитељ посеже и за формама народне књижевности – служи се парно римованим асиметричним десетерцем, који порекло носи из усмене епске поезије. Део *Писма Хараламџију* написан је у датом стиху, и остаје као сведочанство Доситејеве борбе за приступачну, народну књижевност. Мисао о

⁷ Исто, 15.

⁸ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчког човека)*, Нови Сад, 1991, 64.

⁹ Д. Обрадовић, *Писмо Хараламџију*, Београд, 2009, 5.

формама наводи нас да се, изнова, осврнемо на тековине античке традиције. Иако грчко опште образовање политичког човека задржава аристократски карактер, народни дух успева да добије свој израз у песништву. Настанак литерарне сатиричне песме везан је за употребу јамског стиха, који се схвата као „опште отпуштање напетости народног расположења”.¹⁰ Дакле, еуфонија античких и просветитељских тежњи још једном се оглашава – као што се живахни, шаљиви јамб супротставља достојанственом и поносном дактилском хексаметру, тако се и у употребу, са народним језиком, враћа парно римовани асиметрични десетерац, потискујући крути, застарели књишки израз.

Закључујући део излагања који се бави указивањем на сличности античке и просветитељске традиције, увиђамо како су се дате епохе оглашавале у тоновима своје рационалности, као и у звуцима субјективне, готово лирске осећајности. И управо тако и у личности Доситејевој морамо истаћи ону строго мисаону, личност која се остварује у својој жељи за учењем, али и ону другу – интуитивну, лирску, „изразито песничку нарав”.¹¹ Јасно је да се ова два духа не дају у потпуности разграничити, те да их, зато, морамо пратити у њиховом континуитету и покушавати да проникнемо у ток њиховог преплитања и смењивања. У првом делу излагања, дакле, посветили смо се Доситејевој рационалности, док ћемо даље говорити о Доситеју у светлу његовог лирског сентимента, који је, неоспорно, био умногосте нивелисан античким утицајима.

Ради истицања оријентације његовог духа, сетићемо се једног догађаја из ђачких дана –

дирљиве и трагикомично окончане „грчке авантуре”. Одушевљен, очаран милозвучјем неколиких случајно начувених (од оног старца Диме) грчких фраза, млади Димитрије зажели да научи и он тај чудесни „језик Сократа и Омира”. И он, под фасцинацијом неодољиве жеље, „меће свој катихизис на греду” и изостаје просто из своје српске школе – где је све до тог тренутка био најревноснији и најбољи ђак – да би, помешан међу грчку децу, отишао, кришом, грчком даскалу који га напаја музиком од „алфа, вита, гама, делта...” Та га музика заноси – и она испуњава чак и његове снове, у којима му се чини као да он већ савршено зна да чита и да говори грчки, па као и да носи античко грчко одело! Један наиван, ђачки, граматичарски занос – који је имао међутим и свој дубљи симболички смисао: будући просветитељ као да је зато тако страсно полетео светлости

¹⁰ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчког човека)*, Нови Сад, 1991, 74.

¹¹ В. Десница, *Један поглед на личности Доситејеву*, Сплит, 1934, 14.

грчког језика и грчког духа што је у њима нагонски препознао бо-жанствени корен и златан кључ целог оног европског образовања, за којим је његова детиња душа већ чезнула. Али лепо сан не потраје дуго. По налогу магистра српске школе, који је, разуме се, одмах приметио одсуство свог првог ђака, залутали тић враћен је убрзо у своје јато. [...] Први излез младог Србина ка једној вишој, слободнијој духовности варварски је сузбијен батинама. Било је у томе неке дубоке и фаталне симболике.¹²

У датој анегдоти налазимо поткрепљење мисли Владана Деснице, који у Доситејевом духу препознаје урођену сентименталност и тежњу ка индивидуалном, која бива пометена и затрпана духом времена.¹³

Ипак, иако је наш просветитељ задржан при свом првом ко-раку ка Парнасу, његова раније спомињана „чежња за странство-вањем”, заједно са „властитом животном потребом”, коју Јегер препознаје у враћању хеленству¹⁴, нису допустили да се његова чежња за античком мисли тако лако угаси. Чињеница да наша културна повест почиње наступом Грка, те да се они схватају као „духовни извор, којем се човек враћа на сваком новом ступњу да би се оријентисао према њему, указује на неопходност стално понављаног духовног сусрета с хеленством у току наше повести”.¹⁵ Дакле, оваква устројеност европског духа, потврдила се и у случају српског просветитеља. У њему се, годинама касније, распламсава она дечачка, никад угашена приврженост грчком језику и учено-сти. Готово судбински, пристајући у Смирни на једном од својих путовања, сазнаје да тамо предаје прослављени богослов и фило-зоф, *нови њрчки Сократиј* Јеротеј Дендрин, који га истог дана прима међу своје ученике. Улазак у овакву средину, за Доситеја је значи-ло остварење његових најсејјанијих маштарија, које га, сневане још у ђачкој постелји, никада нису напустиле. Дати период био је важан за његов даљи духовни развој – током боравка у Смирни, он дола-зи у додир са просветитељским идејама 18. века, које су увелико биле овладавале западном Европом.¹⁶ Овде, такође, преко богослов-ских писаца источне православне цркве и савремених грчких про-светитеља, упознаје и хеленске писце, у првом реду Хомера.¹⁷

¹² Т. Манојловић, *Романџично њролеђе Досиџеја Обраговића*, Нови Сад, 1961, 500–501.

¹³ В. Десница, *Један њољед на личност Досиџејеву*, Сплит, 1934, 11.

¹⁴ В. Јегер, *Paideia (Обликовање њрчког човека)*, Нови Сад, 1991, 8.

¹⁵ Исто.

¹⁶ М. В. Стојановић, *Досиџеј и антика*, Београд, 1971, 22.

¹⁷ Исто, 23.

Увиђамо, дакле, да се сама судбина побринула за онај танани, осећајни део Доситејевој личности, појећи га пијеријским млеком. Овако оснажен, он се усуђује да се, макар понекад, отуђи од духа времена, од свог рационалног садруга, те да се препусти мелодији Парнаса и преда еманацији оног деликатног, лирског осећаја који у њему трепери. Овај израз свој облик добија у Доситејевој поезији, испољавајући неоспориву повезаност његовог поетског духа и античке традиције. И управо просветитељево песничко стваралаштво, те у њему препознате античке реминесценције, биће тема нашег даљег излагања.

Прво остварење о којем ће у овој анализи бити реч јесте „Песна о избављењу Србије”, коју Доситеј пише након 9. октобра 1789, поводом ослобођења Београда. Већ у првом стиху, чујемо узвик одушевљења: „О, век златни! О мила времена”¹⁸, обучен у рухо античке мисли. Призивање „златног века” у „Песни о избављењу Србије” није усамљен случај – аутор се њим служи и у стихованом делу *Писма Хараламију*, у ком имамо прилике да приметимо идентичан израз.¹⁹ Ове мисли представљају одјек античког „златног века”, познатог као *aurea aetas*, који претпоставља сатурналијско доба, преко којег се даје визија идеалног времена у коме тече мед и млеко, нема поделе међу људима, својине, ратова. Присутност мисли о златном веку у Доситејевој поезији свакако није случајна – у просветитељском заносу, те буђењу духовног живота које ново доба носи, он са њему својственим, свечаним усхићењем, очекује нови „златни век”. У наредној строфи, Доситеј посеже за инвокацијом муза – познатим маниром античких епских и лирских песника. Стиховима „Музе, кћери неба, господара, / И грације, три миле сестрице”²⁰ Овај израз завршава молећи за глас којим ће прославити ствар од државног значаја: „Дајте ми глас високог Пиндара, / Да славим дар божије деснице”²¹ Ипак, није реч о било каквом гласу – његов сентимент жели да узме облик „високог Пиндара”. Овде, изнова, уочавамо преплитање оног разумског, те лирског духа Доситејевог – говорећи о ствари политичкој и колективној, светлост његовог емотивног осећаја поново тражи свој израз у лирској формулацији. Неколико строфа касније, наилазимо на спомен „слаткопјевне лире Аполонове”²² Служење појмовима античке традиције ради богаћења песничке слике примена је ка-

¹⁸ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 8.

¹⁹ Д. Обрадовић, *Писмо Хараламију*, Београд, 2009, 3.

²⁰ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 8.

²¹ Исто.

²² Исто, 9.

рактеристика Доситејевој поезије. Ове реминисценције остварују се у својој мисаоној раскошности, али и у својеврсној сугестивности алузије на антички дух. Враћајући се анализи „Песне о избављенију Србије”, желели бисмо истаћи следећу строфу: „Житељнице премудре Парнаса, / Пијерије, Пинд и Хеликона, / Вишега је то достојно гласа, / Код Дунав што бива и Дона”.²³ Овде се, изнова, сусрећемо са употребом инвокације, али увиђамо да није реч о класичном, готово понизном ословљавању муза. Уместо да за помоћ моли, Доситеј се одлучује да истакне величину и значај опеваног догађаја, закључујући сам да је он достојан гласа богиња. Реч је, дакле, о нечему што бисмо могли схватити као *обрнућу инвокацију* – уместо да моли за инспирацију и успех у песничком изразу, он се препоручује, готово сматрајући да су богиње оне којима ће примити част, ако одлуче да бодре дату мисао.

Даље, посветићемо се разумевању Доситејевој „Песне за два петака”. Пародирање свечаних форми, као што су плач и молба, није било страно античкој традицији. Верујемо да је од значаја осврнути се на ефешког песника Хипонакта, познатог по својим шаљивим песмама, огрнутим свечаним обликом молбе, те његове интервенције – жалбе. У „Молби Херму”, Хипонакт се обраћа „Мајином породу” са следећим захтевом: „Хипонакту подари пас и вунени плашт / и сандале и топлу кожно обућу, / шездесет дај му дуката и други стан!”²⁴ Сада, прочитајмо последње стихове просветитељеве „Песне”: „Смилујте се, Србљи, браћо драга, / И нудер ми пошаљите свако по два петака”.²⁵ Дакле, пародичност и комичност доминира захтевима песника. Објашњење датог поступка проналазимо у мисли о комици свежег, јамског песништва хеленске културе, који инсистира да „комиком продре кроз строгу норму”.²⁶ Архилохова поезија место је одакле потиче ово „дрско лично прелажење свих граница уобичајене пристојности [...] већ се крије свест о томе да је он не само бесрамнији него и природнији и поштенији од оних који су обичајем строго спутани”.²⁷ И верујемо да се управо у датом захтеву за природношћу и истинитошћу крије Доситејева намера, имајући на уму његово разочарење у црквени живот, управо због недостатка истих.

Доситеј ипак себи враћа у руке ова два петака, у наредном, истоименом остварењу. Радост коју повратак новца у њему буди,

²³ Исто.

²⁴ Н. Страјнић, *Антилојца свейској йеснищйива*, Нови Сад, 2007, 93.

²⁵ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 12.

²⁶ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчкој човека)*, Нови Сад, 1991, 73.

²⁷ Исто.

користи као оправдање за распламсавање анакреонтске раздрагано-ности, која јаснији израз добија у његовим другим песмама. Ипак, овде се, кроз још увек комичну поставку, осећа буђење мисли о љубави према веселу и уживању: „Играти ћу и певати од јутра до мрака. / Весел’те се и ви са мнош, Србљи, браћо драга”.²⁸ Реч је, дакле, о још суптилном и несигурном проламању духа античке хедонистичке поезије. И као што је духовни развитак јонског стваралаштва условио и ослобађање снага и олабављивање социјалног склопа полиса, те истакао „право индивидуума на уживање живота”²⁹; тако и строга просветитељска усмереност ка васпитању, захтева уравнотежење, које се постиже издизањем духа из рационалног и његов уплив у раздрагана и шарена животна уживања. У Доситејевим остварењима овако усмереним, сведочимо бујању и јачању његовог, до сад крхког и повученог лирског духа. Овде он успева да се отргне од стега свесности и промишљености којим га епоха окува, те се, сада у свом бестежинском облику, препушта еуфоричном лету, који га, у плесном заносу поји вином, лаким мелодијама и нежним осећањем љубави према лепоти жене, те му у руку ставља писаљку. У песми без наслова, која почиње прозним уводом: „Један пријак запроси ме да му у једном стиху кажем докле ћу се са стихови забављати”, Доситејев слободни, раздрагани дух, овако проговара: „Дотле ћу се са стихови играти и с Омиром, / Док ме љубов и винце не оставе с миром”.³⁰ Наглашена очараност песника сопственим песничким заносом, те конструкција пароксизмалног осећаја блаженства сликањем љубави и вина, јесте препознатљиви принцип античке анакреонтике.

Следеће, осврнућемо се изнова на раније размотрену мисао о уметничком стваралаштву као оном „непосредно васпитном”. Дидактички призив који таква остварења носе, осећамо у још једној од Доситејевих ненасловљених песама, која почиње стиховима: „Етика нам показује што јест чинит ружно, / Да се тог сви клонимо као да је кужно”. Овде, моћ Доситејевог песме превазилази поље сентименталног и естетичког, те се окреће поучавању о моралном и исправном. Моменат праведности на којем се инсистира, можемо разумевати као још једну у низу тековина античке мисли, коју просветитељ буди из вишевековне уснулости. Ипак, после две строфе, Доситеј одбацује строго поучни тон, те се враћа лирско-сентименталном изразу: „Хајд’, погоди, милостива сад мени госпоже, / Што

²⁸ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 14.

²⁹ В. Јегер, *Paideia (Обликовање грчког човека)*, Нови Сад, 1991, 78.

³⁰ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 26.

ли бедно сердце моје сад чинит може”.³¹ Дакле, захтеву за праведношћу у строго разумском тону, песник супротставља апострофирање жене, те довођењем етике у питање. И управо ово место јасан је показатељ Доситејевих подвојених, готово контрастних мисаоних токова – са једне, строг и непоколебљив, издиже се закон правичности, док нас, већ у надолазећим стиховима, запљускује искрени, разиграни, сентимент. Оваква опречност свакако са собом носи елементе комике, али не оне рушилачке већ, напротив, оне ослобађајуће – оне, која допушта уплив здравих, свежих идеја. Тиме Доситеј отвара врата осећајности, оповргавајући сумње да ће она ослабити и разорити разумно, већ истичући неопходност њеног постојања у једном времену, једном човеку, једном изразу.

У раније анализираним песмама, имали смо прилику да сведочимо Доситејевом маниру који различите песничке облике сажима у једно остварење. Готово увек, реч је о постављању идиле као увода или основе, те остваривање поенте у изразу који одговара другачијем облику. Такав поступак препознајемо и у песми посвећеној његовом пријатељу Григорију Трлајићу, где се на готово буколички приказ надовезује похвала. Дух похвале конструише и обележава песништво, од Доситеја толико спомињаног, Пиндара. Наиме, он се прославља по својим епиникијама – песмама у славу победника на агоналним играма, „које су по њему биле суштински израз грчког духа и целе грчке културе”.³² Дакле, он такмичаре бодри да се остваре у ономе што, по његовом мишљењу, представља врхунац остварења појединца његовог доба. Са овим на уму, приступимо Доситејевим стиховима: „Певај песму и опевај дарови мусу, / По најлушчијем, Терлајича укусу”.³³ Уочавамо да песник, као круну похвале, пријатеља бодри да настави са својим уметничким стварањем – у овом изразу осећамо Пиндарово наслеђе прилагођено просветитељском сентименту. Антички песник придаје апсолутну вредност успеху у агоналним играма, те на исте и подстиче, баш као што Доситеј, препознајући васпитање и уметничко стваралаштво као неприкосновено добро, на њих и позива.

Даље, окренућемо се тумачењу „Песне на инсурекцију Србијанов”, где просветитељ, кроз свечан и звонак израз, позива Србију да се отргне од сна, те се у својој светлости појави као „мати наша мила”.³⁴ Поступак персонификовања отаџбине, те њеног апострофирање као мајке, препознајемо и у Доситејевој „Песни”, но у ди-

³¹ Исто, 15.

³² Н. Страјнић, *Анџологија светској џесништџва*, Нови Сад, 2007, 144.

³³ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 16.

³⁴ Исто, 18.

јаметрално другачијем тону. Док у првој песник земљу буди из болне уснулости, у другој је види већ на ногама, светлу и поносну, као израз највеће светиње и лепоте: „Како је лепа наша Србија мати. / Свак би жив зажелио у Србију доћи”.³⁵ Праиђеју о посматрање државе, те њеног тла као мајке, проналазимо у Солоним стиховима: „Потврдиће ми то пред судом времена / највећа мати бесмртника олимпских, / најбоља, земља црна, с које некад ја / на многи начин макох камен и с њим дуг. / А пре је робовала, сад је слободна”.³⁶ Поред схватања државе и њеног тла као народног родитеља, учавамо још неке сличности. Пре свега, у оба случаја реч је о земљи слабој и посрнулој, коју песник лечи и придиже. Ипак, начин на који то аутори чине разликује се, а у складу је са њима урођеним начинима деловања. Док Солон, као архонт епоним Атине, доноси законе којима земљу ослобађа ропства, скидајући камене стубове који су постављани да би означили дуговање, те је тако обешчастили, Доситеј уснулу Србију покушава да прегне из сна својим заносним песничким изразом. Дакле, мајка земља стаје на ноге захваљујући строгом и правичном деловању првог, док мајку Србију опоравља одлучна, али и прозрачна и нежна лирска мисао. Ипак, оно што је иманентно обема идејама јесте непоколебљиво осећање родољубља и одлучност да се делује. Мисао о нераскидивој повезаности личности појединца и његовог језика и отацбине, те преданост очувању истих, „будући да закон и вера може се променити, а род и језик никада”³⁷, наводи на закључак да би губитак истих довео до губитка себе самог.

„Глас високог Пиндара” за који Доситеј моли у својој „Песни о избављењу Србије”, открива нам се, тих и брижљиво укомпонован у свечани тон похвале „Инији стихи високо – превосходитељешему господину генералу Родофинику”. Постављајући питање: „А што теби Србија / За то може дати? / Развје бога молит / Да ти он наплати”; Доситеј даље интензивира већ постојано осећање захвалност генералу, наглашавајући да једино уздарје које потиче од бога самог, може бити достојно одговора на дар који је Србија од њега примила. И, поред тога што ће „потомци сербски / од теби во вјек говору”.³⁸

Родофинику у част бивају испевани управо ови стихови, као још један израз захвалности српског народа. Дакле, увиђамо да један од дарова божанског карактера јесте песма коју читамо. Овакво

³⁵ Исто, 20.

³⁶ Н. Страјнић, *Антилопија светској песничкој*, Нови Сад, 2007, 71.

³⁷ Д. Обрадовић, *Писмо Хараламију*, Београд, 2009, 6.

³⁸ Д. Обрадовић, *Сабрана дела: 1811–1961*, књ. 3, прир. Боривоје Маринковић, Београд, 1961, 24–25.

постављање ствари, свакако, усмерава нас на Платоново тумачење песничког стварања као последице извесног *ениџузијазма*, односно богопоседнутости. Следећи ту мисао, закључујемо и да је сама песма, као производ овог особитог трансa, у ствари, проламање божанског у свет. И управо „са Пиндаром, песничка самосвест у грчкој лирици досегла је онај степен на коме песник своје стваралаштво доводи у везу са боговима. [...] Пиндару се приписивало да је онај који испуњава своје дужности према боговима, [...] као да је и онај кога богови воле”.³⁹ Став о поезији као „произвођењу у највишем смислу”⁴⁰, свој јасан израз добија у Доситејевој мисли, која, желећи да руског генерала удостоји највеће части и уздарја толико светлог и свечаног, да се чини да је дело руке самог бога – Родофинику упућује песму.

У досадашњем раду, превасходно је било речи о хеленској античкој традицији као непрекинутој нити водили Доситејевог стваралаштва. Ипак, неопходно је упутити и на „чар латинског језика – која га је занела, исто као и некада, у његовом детињству, чудесна мелодија грчких речи и фраза”.⁴¹ Моралистичка концепција уметности, о којој је већ било речи, бива прецизирана у Хорацијевој епистоли напуљској породици Пизони (*Ad Pisones*), у следећим стиховима: „Гласове однеће све ко са корисним помеша слатко, / онај ко зна да ма, пружи и понеки савет уз радост”.⁴² Слушајући дати израз, готово да осећамо дух Доситејевог стваралаштва – поучно, лишено свог тешког, лепљивог призвука, но оденуто у мирисно и прозрано рухо лепог јесте исказ због којег непрестано посежемо за просветитељевом мишљу. Сам аутор се снажно идентификује са датом идејом, што увиђамо и у његовом честом навођењу оваквог облика, као циља свог уметничког деловања. На овакав израз, пре свега, наилазимо у *Предусловију* његове аутобиографије: „После ползе и забаве, коју желим ком год од мојега рода узроковати”.⁴³ Мисао о овом принципу, свакако, не недостаје ни у Доситејевим поетским остварењима – у стихованом делу „Похвале басни”, објављене у оквиру *Собранија разних наравоучиџелних вещиџеј*, изнова, као циљ уметности, истиче поучавање помоћу забавног: „Радо се дете томе учи при чему се смије”.⁴⁴

³⁹ Н. Страјнић, *Грчко и римско џесничџтво*, Нови Сад, 2017, 139.

⁴⁰ Исто, 142.

⁴¹ Т. Манојловић, *Романиџично џролеђе Досиџеја Обрадовиџа*, Нови Сад, 1961, 506.

⁴² Хорације, *Посланица Пизонима*, стихови 343. и 344.

⁴³ Д. Обрадовић, *Живоиџ и џрикључениџа*, Београд, 2009, 14.

⁴⁴ Д. Обрадовић, *Собраније разних наравоучиџелних вещиџеј*; *Сабрана дела*, књ. 4, прир. Душан Иванић, Београд, 2008, 18.

Полифонија Доситејеве мисли, те и посвећеност пракси „ползе и забаве”, неће дозволити да његов исказ остане ограничен само на поучно. Дакле, у „Похвали басни”, поред извођења горенаведених закључака о уметничком стваралаштву, просветитељ уноси и извесне лирске елементе, изражене, поново, путем реминисценција на производе духа античке традиције. У претходно анализираним стиховима, сусретали смо се са мишљу о *aurea aetas*, односно „златном веку”. У „Похвали” пак овој идеји приступа са више подробности, нудећи тако визије, чији извор ћемо пронаћи у Вергилијевој „Четвртој еклоги”. Прво, Доситеј нас у космички преображај уводи стиховима: „Празнујући превесело поновљење света”; чији архе откривамо у речима великог Латина: „Дошло је већ последње време, о коме говоре пророчке књиге из Куме, / [...] И с неба силази ново поколење”. Настављајући свој проглас, просветитељ даље описује стање света у надлазећем, „златном добу”: „Тако ће бит’ мило деци кад истина дође, / Кад незнање са злбом и варварством прође; / Удручење и неправда неће мучит људе, / Кад истина и правда међу њима буде”.⁴⁵ И док Доситеј нуди општу и мисаону слику надлазећег времена, Вергилије је, не мање идеализовану, нуди у њеном конкретном, те себи својственом духу еклоге:

Козе ће се саме враћати кући са вименима набреклим од млека,
/ А говеда се неће више плашити великих лавова. / (...) Поља ће,
мало помало, пожутети од меканог класја; / И на запуштеном трњу
висиће румени гроздови, / А тврди храст капаће росним медом. / [...] Снажни
земљорадник ослободиће волове јарма, / Нити ће вуни бити потребно да се
кити туђим бојама, / Него ће сам ован на пашњацима / Да обоји своје руно
руменим пурпуром и жутим шафраном.⁴⁶

Надаље, имајући на уму изразито угледање српског просветитеља на Вергилија, осврнућемо се на Доситејево стиховано писмо упућено Софронију Лазаревићу. Први и највећи део свог излагања, користи да би говорио о „две кравице с теочићи млади”, певајући подробно о њиховом стању, те очекиваном напретку. Инкорпорирање мисли о пољопривреди у песнички израз, најистакнутије извориште проналази у Вергилијевим „Георгикама”. И као што италски песник опева живот италског сељака, зато што исти сматра основом римске величине, тако ни Доситеј не одступа од призивања народног духа, састављајући „Георгикама” инспирисан део писма у асиметричном десетерцу, чије смо корене у усменој

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Н. Страјнић, *Грчко и римско њесништво*, Нови Сад, 2017, 218–220.

епској поезији раније истицали. Ипак, сам крај овог стихованог писма не држи се започете тематике. Доситеј се, дакле, окреће мишљењу о сопственом животу: „веле мени да сам остарио, / А ја старост јоште не осећам”.⁴⁷ Промисао о позном периоду живота просветитељу није страна, узимајући у обзир *Предисловије* његове аутобиографије.⁴⁸ Тематизовање пролазности живота, које свој израз неретко налази у јецајима над омраженом и застрашујућом старошћу, постојан је принцип грчких лиричара. Страх од позне животне доби обележава поетике Анакреонта, као и Мимнерма, проламајући се у неутешној узнемирености и преплашеној уздрхталости. „Још ми мало дана преостаје од слатког живота. / Често уздишем од страха пред смрћу”⁴⁹, јеца Анакреонт, док Мимнермо из претходног века, немиран и блед, довикује: „Старост преузме власт, виси над главом ко мач; / Мрска је она и тужна, а незнатним човека чини, / Бистри му отима вид, оштри засењује ум”. Иако изнова сведочимо тематској подударности античких, те Доситејевог остварења, морамо приметити дијаметрално супротну емоцију коју обрада дате мисли носи. Док, са једне стране, нераскидиве духовне нити, помен старости грчке лиричаре оставља задихане, у паничном страху од онога што позно доба носи; Доситејева благост и сталоженост остаје нетакнута, прилазећи животном сутону са истом оном смиреношћу, са којом посматра цео свет. Узрок оваквог држања налазимо у његовој „наивности и простодушности. [...] Он нема у животу него добрих успомена. [...] И он се свега сећа са захвалношћу и благословом”.⁵⁰

У нади да су идеје образложене у овом раду биле довољне да упуте на суптилност и прозачност Доситејевог лирског бића, те на његову мирну урођеност у дух античке мисли, одлучујемо да рад приведемо крају. И тако, сведочимо, бљесак његове поезије пробија се кроз дух епохе, заслепљујући разум, те нас остављајући да се, макар на трен, окупамо у светлој спокојности његове мисли.

⁴⁷ Д. Обрадовић, *Песме; Писма; Документи; Сабрана дела*, књ. 6, прир. Мирјана Д. Стефановић, Београд, 2008, 106.

⁴⁸ Д. Обрадовић, *Живот и њихово ученије*, Београд, 2009, 3.

⁴⁹ Н. Страјнић, *Грчко и римско њесништво*, Нови Сад, 2017, 98.

⁵⁰ В. Десница, *Један њоїлед на личност Доситејеву*, Сплит, 1934, 16.